

Prof. dr hab. Katarzyna Dybeł
Wydział Filologiczny Uniwersytetu Jagiellońskiego
Instytut Filologii Romańskiej UJ

Recenzja rozprawy doktorskiej mgr Rozalii KOŚMIDER-SASOR

**pt. „LA IMATGE DEL CAVALLER EN LA NOVEL·LA *TIRANT LO BLANC* DE JOANOT
MARTORELL» („Obraz rycerza w powieści *Tirant Biały* Joanota Martorella” – 251 str.)**

W swojej rozprawie doktorskiej mgr Rozalia Kośmider-Sasor zajęła się rekonstrukcją obrazu rycerza w piętnastowiecznej powieści *Tirant Biały* (*Tirant lo Blanc*) autorstwa walenckiego pisarza, rycerza i dyplomaty Joanota Martorella. Powieść ta ogniskuje w sobie tendencje prozy rycerskiej końca romańskiego Średniowiecza i stanowi interesujący, choć wciąż jeszcze mało znany przykład wpływu rzeczywistości historycznej na kształtowanie twórczości literackiej i odwrotnie. Ukazuje też bogactwo gry wariantów wątków i motywów funkcjonujących w „literaturze bez granic”, jaką bez wątpienia było całe europejskie Średniowiecze. Autorka analizuje szczególnie rodzaj napięcia obecnego w utworze Martorella oraz w tekstach literackich, doktrynalnych i parenetycznych, które były dla niego inspiracją – napięcia pomiędzy ideałem, a pragmatyzmem życia codziennego rycerskiego stanu w okresie późnego Średniowiecza. Ideał ten, według mgr Kośmider-Sasor, nie przystawał do rzeczywistości rozpoczynającego się już czasu zlaicyzowanego Odrodzenia, a dzieło Martorella odzwierciadla ideologiczny dualizm charakterystyczny dla epoki autora.

Rozprawa składa się z pięciu zasadniczych rozdziałów podsumowanych konkluzją. Całości dopełnia bibliografia tekstów źródłowych i opracowań krytycznych, wybrane reprodukcje zabytków kultury odnoszących się do analizowanych kwestii, streszczenie pracy w językach polskim i angielskim, spis ilustracji i wykaz przyjętych skrótów.

W rozdziale pierwszym, który pełni funkcję wstępu, przedstawiona została metodologia pracy badawczej, stan badań nad podjętym tematem oraz kwestie dotyczące autorstwa tekstu i jego recepcji. Autorka zwraca uwagę na nieuniknioną subiektywność interpretacyjną dzieła literackiego, wskazując jednocześnie na symbiozę ideałów i bogactwo znaczeń, jakie kryje w sobie *Tirant Biały*, co implikuje wyjście poza wymiar poetyki tekstu, a

w konsekwencji interdyscyplinarność analizy. Przyjęta metoda badawcza (opierająca się na koncepcjach *habitusu* Pierre'a Bourdieu i wspólnoty interpretacyjnej Stanleya Fisha) oraz jej uzasadnienie i realizacja są właściwe.

Należy podkreślić, że Autorka w wyjątkowo rzetelny sposób przedstawiła stan badań nad twórczością Martorella, przedstawiając panoramę krytyki dzieła od końca XIX do początku XXI wieku, ze szczególnym uwzględnieniem stanowiska krytyków hiszpańskich i angielskich. Ta część rozprawy daje świadectwo dużej erudycji i samodzielności myślenia doktorantki, która nie tylko harmonijnie łączy historyczny i problemowy aspekt prezentacji, ale też wskazuje na nowe horyzonty interpretacyjne, polemizując z obiegowymi lecz nieuzasadnionymi opiniami, jak na przykład doszukiwanie się w *Tirancie* parodii i satyry powieści arturiańskiej. Doktorantka wykazuje się tu bardzo dobrą znajomością twórczości Martorella i jej kontekstu cywilizacyjnego. Warto zresztą przypomnieć, że to właśnie p. Rozalii Kośmider-Sasor zawdzięczamy jedyne jak dotąd tłumaczenie początkowej części *Tiranta Białego* na język polski.

W kolejnym rozdziale Autorka omawia przynależność gatunkową powieści, nacechowanie stylistyczne tekstu i jego intertekstualność. W tym rozdziale zdecydowała się też przedstawić obszerne streszczenie powieści (punkt 2.4). Streszczenie to jest oczywiście bardzo przydatne, tym bardziej, że *Tirant Biały* nie należy do znanych i łatwo osiągalnych dla współczesnego czytelnika utworów, myślę jednak, że umieszczenie go w rozdziale zatytułowanym „Dzieło Martorella w literaturze katalońskiej” nie jest najszcześniejszym pomysłem.

Rozdział trzeci zawiera opis kodyfikacji reguł stanu rycerskiego. Jego główną częścią jest szczegółowa analiza alegorycznej i symbolicznej interpretacji uzbrojenia rycerskiego w *Tirancie Białym*, usytuowana w kontekście tekstów biblijnych, oraz traktatów i powieści rycerskich, które mogły stanowić inspirację dla Martorella. Autorka wykonała imponującą pracę polegającą nie tylko na przestudiowaniu owych tekstów, ale też na opracowaniu schematów porównawczych uświadamiających, jak istotnej ewolucji podlegała alegoryzacja rycerskiego uzbrojenia na przestrzeni wieków. W rozdziale tym pojawia się też wątek męczeństwa związany z walką w obronie wiary katolickiej. Stan rycerski zostaje tu

potraktowany jako specyficzny i elitarny rodzaj chrześcijańskiego powołania, któremu patronuje św. Jerzy. Nawiązując do tego popularnego w Średniowieczu motywu, Autorka wskazuje jednocześnie na oryginalne potraktowanie go przez Martorella, który wprowadza pojęcie „męczenników miecza”, laicyzując tym samym kategorię męczeństwa i sytuując ją w kontekście walk o charakterze dwornym (turnieje, pojedynki itd). Takie potraktowanie motywu miałoby świadczyć według doktorantki o szczególnej reminiscencji antycznej wizji epoki herosów i kultu zmarłych bohaterów.

Rozdział czwarty zawiera krótką wykładnię zasad rycerskiej edukacji, poprzedzoną analizą toposu mitologizacji początków stanu rycerskiego. Topos ten jest obecny w *Tirancie Białym* w bardzo rozbudowanej postaci i doktorantka upatruje w nim oryginalną próbę dowartościowania przez Martorella stanu rycerskiego, tracącego w XV wieku na znaczeniu. Nie można odmówić słuszności takiej interpretacji, choć nie należy zapominać, że próby mitologizacji początków rycerstwa i laicyzacji niektórych elementów pasowania na rycerza zdarzały się już w starofrancuskiej powieści bretońskiej.

Rozdział piąty poświęcony został opisowi zastosowania w praktyce doktryny rycerskiej, w odniesieniu do trzech kategorii: wojny sprawiedliwej (ze szczególnym uwzględnieniem *ius bellis* oraz *ius in bello*), zakonów rycerskich i pojedynku sądowego. Także i w tym rozdziale Autorka wskazuje na cechy bohatera powieści Martorella w szeroko pojętym kontekście społecznym i doktrynalnym, a gruntowna refleksja prowadzi ją do źródeł zwyczajów i walk rycerskich.

W konkluzji Autorka dokonuje syntezy swoich badań, w świetle których obraz rycerza funkcjonujący w utworze Martorella jawi się jako obraz złożony, choć nie eklektyczny: łączy w sobie średniowieczne cechy chrześcijańskiego wojownika *miles Christi*, dworzanina i wojownika, otwierając się jednocześnie na rysy etyki i estetyki typowe dla Odrodzenia.

W ogólności praca skonstruowana jest spójnie i przejrzysto, chciałabym jednak zasugerować kilka uwag natury redakcyjnej. Przede wszystkim, przyjęty układ rozdziałów nie jest zbyt czytelny: warto byłoby wyodrębnić „Wstęp” jako oddzielną część pracy, a nie jako jeden z rozdziałów (numerowanych cyframi arabskimi). Podrozdziałowi 3.2,

traktującemu o alegorycznej interpretacji uzbrojenia rycerskiego, nadałabym bardziej wyrazistą strukturę poprzez wprowadzenie punktów i podpunktów. Może nawet – ze względu na jego specyficzny i rozbudowany charakter (podrozdział ten liczy ponad 40 stron, czyli więcej niż objętość innych, pełnych rozdziałów: np. rozdział 4 w całości liczy 13 stron, a rozdział 5 – 19 stron) – warto byłoby go umieścić jako oddzielny rozdział. Oczywiście, decyzja należy do Autorki. Sugerowałabym także, by cytaty z dzieł Orygenes (str. 96) i św. Bernarda z Clairvaux (str. 142) zamieścić w języku łacińskim lub w tłumaczeniu na język kataloński, a nie angielski. Natomiast w przypadku *Złotej legendy* Jakuba de Voragine'a warto sięgnąć do tekstu źródłowego zamiast do opracowań dotyczących kontekstu epoki (str. 140-142).

Przypisy i bibliografia zostały sporządzone poprawnie. Należałoby jedynie uwzględnić zapis „cfr.” w tych przypisach, gdzie jest on konieczny (np. na str. 102, w przypisach 51-59), a w części bibliografii dotyczącej tekstów źródłowych – uporządkować system zapisu nazwisk autorów dawnych (np. na str. 236 znajdujemy zapis: „Benet de Núrsia”, a w dalszej części bibliografii: „Claravall, Bernat de”; zazwyczaj stosuje się pierwszy sposób zapisu). Trzeba byłoby także poprawić „literówki” (np. zamiast Bibliothèque Nationale (str. 34) powinno być Bibliothèque Nationale; zamiast Chrétien de Troye (str. 44) – Chrétien de Troyes; zamiast *quest* (str. 66) – *queste*; zamiast de Lagede – de Lage (str. 104); zamiast Geogres Minois (str. 139) – Georges Minois; zamiast Champiom (str. 143 i str. 237) – Champion; zamiast Brcelona (str. 237) – Barcelona) i dodać brakujące przecinki w niektórych przypisach (przed [dins]).

Pewne zastrzeżenia budzą zbyt upraszczające odniesienia do literatury francuskiego Średniowiecza. Formułując dość radykalne sądy na poziomie komparatystycznym, doktorantka oparła się głównie na opiniach niektórych badaczy iberyjskich, powielając ich błędy interpretacyjne. Nie jest prawdą, że starofrancuska literatura arturiańska pisana wierszem i prozą charakteryzuje się brakiem konkretnych, rzeczywistych miejsc geograficznych (str. 44). Nie przeceniałabym też nowatorskiego, według Autorki, rozwiązania Martorella w konstruowaniu przestrzeni narracyjnej poprzez wprowadzenie morza jako przestrzeni przygody (str. 66) – taki pomysł na organizację narracji był już

przecież z powodzeniem stosowany we francuskiej literaturze arturiańskiej XIII wieku – chociażby w *La Queste del Saint Graal* czy w obszernej powieści *Perlesvaus*, gdzie znaczna część utworu rozgrywa się w obrębie morskiej przestrzeni. Nota bene, *quête maritime* (morska wędrówka w poszukiwaniu przygód) to jeden w najpopularniejszych wariantów toposu *quête errante* wywodzącego się z iryjskiej tradycji *immrama*, która wywarła ogromny wpływ na kształtowanie się literatury arturiańskiej XII i XIII-wiecznej Francji. Zostały też przytoczone błędne informacje w odniesieniu do jednej z najistotniejszych powieści XIII wieku – *La Queste del Saint Graal* (str. 90): dzieło to powstało nie w XII, lecz w XIII wieku, jest bardziej powieścią alegoryzującą niż symboliczną i od dawna już nie jest przypisywane Gautierowi Map (chodzi o mistyfikację literacką typową dla wielu utworów tej epoki).

Podsumowując chciałabym podkreślić, że rozprawa doktorska mgr Rozalii Kośmider-Sasor – ze względu na nowatorstwo pomysłu badawczego i jakość jego realizacji – zasługuje na wysoką ocenę i rekomendację do druku. Doktorantka zrealizowała swój cel badawczy, wskazując na specyficzny realizm obecny w utworze walenckiego pisarza i proponując spójną teorię wyjaśniającą pozornie chaotyczny układ komponentów wizji rycerskości zarysowanej w powieści. Tirant Biały jawi się w świetle tej teorii jako odległa i oryginalna reaktualizacjaancelotowskiego typu bohatera, ale przede wszystkim jako interesujący przykład postaci uosabiającej tragiczne dylematy nie tylko swojej epoki.

Autorka proponuje nowe spojrzenie na literaturę i kulturę rycerską schyłku romańskiego Średniowiecza. Interdyscyplinarne podejście do tematu sprawia, że jej praca może zainteresować nie tylko filologów, ale też historyków, historyków sztuki i historyków idei. Rozprawa wnosi istotny wkład do dziedziny nauk humanistycznych i stanowi właściwą podstawę do ubiegania się o nadanie stopnia doktora. **Stwierdzam, że odpowiada wymogom stawianym pracom doktorskim i wnoszę o dopuszczenie mgr Rozalii Kośmider-Sasor do dalszych etapów przewodu doktorskiego, wnioskując jednocześnie o wyróżnienie pracy.**

Kraków, 29 sierpnia 2016 r.